

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

כניסת שבת:

תל אביב 16:16

ירושלים 16:02

באר שבע 16:21

פרשת השבוע
בראי הארץ ומצוותיה
מבית מכון התורה והארץ

פרשת וארץ

פרשת ויצא

כתב: יואל יעקבי

ז' כסלו תשע"ו | גיליון 40

"אם יהיה א-לוהים עימדי... וכל אשר תיתן לי עשר אעשרנו לך"

(בראשית כח כב)

פרשת ויצא : מעשר – סמל הקביעות

יעקב אבינו מנהיג נתינת מעשר לו ולזרעו. המעשר הוא סמל של עבודה קבועה ויציבה, שאינה שואפת למדרגות שיא אבל משמרת את הקשר הקבוע לה', לעומת התרומה שמאפשרת הרבה יותר גמישות לכיוונים השונים.

פשר שמו של 'שום בעל בכי' שרוי במחלוקת בין פרשני המשנה, כשלחלק מהדעות מדובר על שום הבא מבעלבק שבבקעת הלבנון. בעלבק נמצאת (אולי) בקצה גבול עולי מצרים אך נחשבת לדעת הר"ש כח"ל, דבר התואם את שיטתו. בעלבק שבבקעת הלבנון שימשה כמרכז אזורי לעבודת האל הכנעני בעל וכיום משמשת כעורף לחיבאללה.

המעשר מהבנים המוקדש לה' (במדרש מובא מדוע רק בן אחד מתוך כלל ילדי יעקב מוקדש כמעשר). עובדה זו מלמדת כי מדובר כאן ביותר מאשר התחייבות ספציפית מקומית של אדם הנודר בעת צרה, אלא כשיטה כללית בעבודת ה'.

קביעות בעבודה – המפתח לקדושה אמיתית

יש פעמים בהם האדם חש התעוררות גדולה לעבודת ה'. הוא מעוניין להגיע לרמות גבוהות של עבודה, לשקוע כל כולו בלימוד תורה, ולהקדיש סכום גדול מאוד לצדקה. כל זה טוב ויפה, אבל זה לבדו לא מה שיהפוך את האדם לכלי להשראת שכניה. כדי שדבר כזה באמת יקרה האדם חייב לעצב לעצמו דרך עבודה בה בכל מציאות נתונה ובכל מצב נפשי בו הוא נמצא הוא יהיה קשור לה', ולא רק ברגעי התרוממות בודדים ולא קבועים. המעשר הוא דוגמה קלאסית למשהו כזה. בזמן שהאדם מקפיד להקדיש לפחות עשירית מהמשאבים שהקב"ה העמיד לרשותו ומחזיר אותם לה', הרי שהוא נותר באופן קבוע קשור לה'. כמובן, אם הוא מתעורר ליותר מזה – מה טוב (אם כי גם על זה יש מגבלות, שלא יבזבז יותר מחומש לצדקה) אך המינימום שקושר אותו לה' קיים תמיד, ובכל מחיר.

המעשר והתרומה – שתי דרכי עבודה

מעניין שבמתנות מהתבואה אנו מוצאים את שני העניינים. ישנה התרומה הגדולה הניתנת לכהן, שמן התורה אין לה שיעור, לא למעלה ולא למטה (רק שלא יעשה את כל גורנו תרומה), ואפילו חיטה אחת פוטרת את כל היבול. גם חכמים שמיסדו יותר את מסגרת התרומה, השאירו מקום לבחירתו של האדם וקבעו מספר אפשרויות להפרשתה: אחד מארבעים (עין טובה), אחד מחמישים (עין בינונית) ואחד משישים (עין רעה). בנוסף, כנראה על מנת לשמר את רוחה המקורית של התרומה, גם אחרי תקנתם קבעו חכמים שהתרומה תינתן דווקא באומד הדעת ולא מתוך מדידה (תרומות א, ז)

העיר בעלבק בלבנון

מעשר מכל דבר

יעקב אבינו אינו הדמות הראשונה שאנו שומעים את המונח מעשר בקשר אליה, כבר קדם לו אברהם (אז עוד נקרא אברם) שבפרשת 'לך לך' נותן מעשר למלכי צדק מלך שלם שהיה כהן לא-ל עליון. אולם יש כאן בכל זאת חידוש, והוא, שאם אצל אברהם אנחנו לא שומעים על העישור כשיטה, הרי שיעקב מתחייב לאמץ זאת באופן תמידי ושיטתי. לא בכדי מביאים בעלי התוספות על התורה מדרש לפיו כאן הוא המקור למעשר כספים, שהרי החיוב בתורה בקשר למעשר נאמר רק על בהמה ותבואה (ענפי העיסוק העיקריים בזמנם) ולא על רווחים ממונים אחרים. מעניין לשים לב לכך שיעקב אבינו אינו נוקט הבטחה מעורפלת על הרמת תרומה, אלא חשוב לו לנקוט שיעור מוגדר וקבוע, שהוא אגב לא שיעור גבוה מאוד (אנשים מהמעמד הבינוני משלמים היום לעיתים קרובות מיסים בשיעור גבוה יותר) אך מאידך גם לא זניח במונחים של התזרים השוטף. חז"ל (בראשית רבה ע, ז) הבינו שהמעשר עליו מדובר כאן אינו דווקא ממנוי אלא מעשר מכל דבר אליו הוא זוכה, כולל בנים, כששבת לוי הוא

מספיק. יתכן שבעלבק, היושבת עמוק בתוך לבנון של ימינו, נחשבה כרחוקה מגבול עולי בבל (או לפחות הייתה נעדרת קשר עם ארץ ישראל) ולכן היא פטורה לגמרי מתרומות ומעשרות (על תרומות ומעשרות בתחום עולי מצרים עיין במאמרו של הרב יהודה עמיחי ב'אמונת עיתך' 32 עמודים 43-36).

ממרכז לעבודת הבעל עד למעוז החיזבאללה

בעלבק משמשת כבירתו של מחוז אל-בקאע (הבקעה, בקעת הלבנון) והיא נמצאת בצפון מחוז זה. בקעת הלבנון היא הגרסה הלבנונית של השבר הסורי אפריקני, המשכו של עמק החולה. העובדה שהיא משמשת כמעוז של החיזבאללה וכמרכז לשיווק חשיש נותנת משמעות אקטואלית לשם 'בעל בכי'.

השם בעלבק פירושו 'אדון הבקע', והוא מאזכר את האל הכנעני בעל, אותו עבדו הפניקים תושביה הקדומים של העיר. נראה כי העיר הייתה גם מרכז פולחני לעבודה זרה, ומכאן אזכור שמו של האל הכנעני. בתקופה ההלניסטית שונה שם העיר להליופוליס (= עיר השמש), גם כן מתוך הזדהות אלילית עם אל השמש בגרסאותיו השונות. העבודה הזרה במקום הגיעה לשיא בתקופה הרומית, שאז הוקמו בעיר מספר מקדשים, הפעם לאלים בגרסתם הרומית.

החל מימי הביניים, כשתפקידה האלילי של העיר הסתיים, אנו שומעים על יהודים היושבים בה. בין תלמידיו של רב סעדיה גאון ניתן למצוא כאלה שהגיעו מבעלבק. ר' בנימין מטודלה שביקר בעיר בשנת 1175 מספר כי העיר שימשה כעיר נופש לקהילות החשובות באזור, ביניהן דמשק. גם במאה ה-19 מדווח כי בעיר ישבו כמה יהודים ספרדים.

בעלבק, שמרבית כ-81,000 תושביה הם שיעים, משמשת עורף לארגון החיזבאללה. במקום גם בית חולים המשמש את הארגון. בקיץ תשס"ו במהלך מלחמת לבנון השנייה תקפו כוחות של צה"ל את העיר. לוחמים מיחידות מובחרות חדרו אל בית החולים במטרה למצוא בו בכיר חיזבאללה, הבכיר לא נמצא אולם במקומו נלקחו בשבי כמה אנשי חיזבאללה אחרים. במסגרת הלחימה באזור בעלבק במלחמת לבנון השנייה נהרג איש סיירת מטכ"ל סא"ל עמנואל מורנו הי"ד.

קברו של עמנואל מורנו הי"ד שנפל בקרב באזור בעלבק

לעומת התרומה הגדולה ישנו המעשר הניתן ללוי, ובתוכו תרומת המעשר, המעשר של המעשר שנותן הלוי לכהן. כאן אנו מדברים על שיעור קבוע, שאותו אין להפריש באומדן אלא דווקא מתוך מדידה מדוקדקת ("ואל תרבה לעשר אומדות" – אבות א טז). זהו אותו מעשר עליו דיבר יעקב אבינו, שמבטא את היסוד הקבוע בעבודת ה', שאינו חריג אבל שומר על מתח תמידי של מידת הנתינה ומכוחו לקשר קבוע לה'.

שום מבעלבק

שום בעל בכי ובצל של רכפה... פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית (מעשרות ה,ח)

רמב"ם: שום הגורם לבכיה

הרמב"ם מסביר שהתואר בעל בכי לשום נועד לתאר את חריפותו הרבה הגורמת להדמעה כשמפאת חריפותו הוא אינו נאכל. לשיטתו, הסיבה לפטור של השום ושל שאר חבריו לרשימה שבמשנה היא העובדה שהם גדלים רק בבר, כהפקר, כשהפקר פטור מתרומות ומעשרות. שום בעל בכי וחבריו נלקחים מכל אדם בשביעית, גם מן החשוד, ואין כאן איסור של מסירת דמי שביעית לעם הארץ. חכמים אסרו מסירת דמי שביעית לעם הארץ שמא לא ישתמש בהם כפי שנדרש לקנות אוכל אלא יצניעם לשימושים אחרים (פיהמ"ש לרמב"ם שביעית ט א). הרב יוסף קאפח לומד מכך ששום בעל בכי היה חייב במעשרות, לדעת הרמב"ם, למרות שהוא בלתי ראוי לאכילה, והסיבה לפטור שלו היא רק בגלל שהוא בא מן ההפקר, שגם תבלין שאינו ראוי לאכילה חייב במעשרות אם הוא גדל על ידי בני אדם ולא רק כצמח בר.

הר"ש: בעל בכי שם מקום

הר"ש תולה את טעם הפטור של שום בעל בכי וחבריו בגורם אחר: העובדה שהם באים מחו"ל. ברור שכגידולי חו"ל הפירות אינם חייבים לא במעשרות ולא בשום איסור הקשור לשביעית. לשיטתו, גם כשבתקופה מסוימת חז"ל חייבו תרומות ומעשרות בפירות חו"ל, היה זה רק בגידולים שיש כמוהם בארץ, ואילו גידולים אלו אינם גדלים בארץ (שום בעל בכי שונה לדעתו מהשום הגדל בארץ ישראל). הר"ש מציע הסבר נוסף להסברו של הרמב"ם (שגם אותו הר"ש מביא) לפירוש השם 'בעל בכי'. לדבריו, מדובר על שם מקום. ר' עובדיה מברטנורא מרחיב יותר ואומר כי מדובר על לבנון. הרב פנחס קהתי בפירושו מסביר כי הכוונה לעיר בעלבק שבבקעת הלבנון.

זיהוי בעל בכי כבעלבק יש בו בעייתיות מסוימת, כי הפסוק ביהושע (יא יז) אומר כי קצה גבול כיבושו של יהושע היה בעל גד בבקעת הלבנון, כשבעל גד מזוהה בין השאר בבעלבק. יוצא שהשום מבעל בכי גדל בגבול עולי מצרים, אזור שמקובל לפסוק שחייב בתרומות ומעשרות, גם אם מתקנת חכמים בלבד, וכיצד הר"ש מגדירו כחו"ל הפטורה מתרומות ומעשרות? מסתבר שלדעת הר"ש, לא כל מקום שנמצא בתחום עולי מצרים חייב במעשרות. רק מקום הקרוב לגבול עולי בבל, הקדוש יותר, חייב, ואילו מקום הרחוק ממנו – פטור. ההגדרה של רחוק וקרוב איננה ברורה